

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"
בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

קימה לכבוד זקן שאינו שומר תורה ומצוות

הזקן חכמה בשנותיו המרובות, קנה הבחור החכם במעט שנים בחוכמתו. וכמו כן נחלקו שם בדין 'שיבה', שלדעת איסי בן יהודה 'מפני שיבה תקום' כל שיבה במשמע ואפילו זקן אשמאי. ונתבאר שם בהמשך הסוגיא (ג.ג.) שרבי יוחנן פסק להלכה כדעת איסי בן יהודה.

והנה הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ו ה"א) כתב וז"ל: 'כל תלמיד חכם מצוה להדרו ואף על פי שאינו רבו, שנאמר (ויקרא יט לב) 'מפני שיבה תקום והדרת פני זקן' זקן זה שקנה חכמה. והוסיף וכתב (הלכה ט): 'מי שהוא זקן מופלג בזקנה, אף על פי שאינו חכם עומדין לפניו וכו'. ואפלו זקן כותי מהדרין אותו בדברים ונותנין לו יד לסמכו, שנאמר (ויקרא יט לב) 'מפני שיבה תקום' כל שיבה במשמע. והרי שפסק כרבי יוסי הגלילי שיש חיוב לקום מפני חכם ואף שאינו זקן, וכן מפני זקן אף שאינו חכם.

וביאר הכסף משנה (סג) שאיסי בן יהודה סובר כדברי ר"י הגלילי שיש חיוב לכבוד יניק וחכים, והיינו שמכך שסובר איסי בן יהודה ש'מפני שיבה תקום' - כל שיבה במשמע, מוכח שסובר שהמשך הפסוק 'והדרת פני זקן' הוא על חכם שאינו זקן, שאם כוונת הפסוק רק על חכם זקן אין צריך לחכמה כיון שכבר מחויב לעמוד מפניו מפני הזקנה. וכדברי הרמב"ם פסק השו"ע (י"ד סי' רמד ס"א).

גיל הזקן שצריך לקום מפניו

ברמב"ם לא נתבאר גיל הזקן שיש לקום מפניו, ורק כתב שמי שהוא מופלג בזקנה עומדין לפניו. אך הרא"ש (קידושין פ"א סי' נג) והרבה ראשונים כתבו שמבן שבעים שנה נחשב לזקן, ומקור הדבר הוא מהמשנה (אבות פרק ה משנה כא) 'בן

המשך בעמ' ג'

ישבתי במרפאה והמתנתי לתורי להיכנס לרופא, בעודי יושב וממתין נכנס למרפאה יהודי קשיש שאינו שומר תורה ומצוות, האם יש מצווה דאורייתא של 'מפני שיבה תקום' וצריך לעמוד מפניו כאשר הוא נכנס?
תשובה:

בשאלה זו יש לדון בכמה עניינים. א. האם יש את מצוות 'מפני שיבה תקום' גם בזמן שאינו תלמיד חכם. ב. האם גם במי שאינו שומר תורה ומצוות רח"ל יהיה הדין כן. ג. האם ניתן לחלק בין תינוק שנשבה לבין מי ששנה ופירש. ונבוא לברר את הדברים.

מצוות קימה מפני זקן

נאמר בתורה (ויקרא יט לב) 'מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן', ונכלל בזה חיוב כיבוד לזקן בשנים ולחכם. אמנם נחלקו תנאים בגמרא (קידושין לב) מה היא ה'שיבה' ומה הוא ה'זקן' שחייבה התורה לקום מפניהם, ומובא שם: 'תנו רבנן, 'מפני שיבה תקום', יכול אפילו מפני זקן אשמאי, תלמוד לומר זקן, אין זקן אלא חכם, שנאמר 'אספה לי שבעים איש מזקני ישראל'. רבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא מי שקנה חכמה'. ובגמרא פירשו שר"י הגלילי ות"ק נחלקו בדין יניק וחכים, ת"ק סובר שהגם שהוראת המילה 'זקן' מורה על גילו המופלג של האדם, השימוש בכינוי 'זקן' ניתן רק לזקן שקנה חכמה, ונמצא דמה שציוותה תורה לקום בפני זקן הוא לזה שקנה תורה. ואילו לדעת רבי יוסי המילה 'זקן' היא נוטריקון 'זה קנה', והיינו שקנה את קנין החכמה, ולדבריו גם צעיר שקנה חכמה נקרא בשם 'זקן' ויש לקום בפניו. והוסיף לבאר החינוך (עשה רנז), כי מה שקנה

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

תחנן במניין שיש בו מוהל במילת גר צדק

בבית הכנסת שלנו מתפלל מוהל, ובכל יום שבו הוא מוזמן למול אין אומרים תחנון. ביום מן הימים הוזמן למילת גרים מרוכזת, בה ימול

כמה גרים ולא ימול תינוקות ישראל. האם מילת גר כמילת ישראל לענין נפילת אפיים?

ת. מניין שמתפלל בו סנדק או מוהל במילת גר צדק, לא יאמרו תחנון.

קידוש על הגביע וראה שיש בו חור

בסעודת ליל שבת קודש, לאחר שסיים בעל הבית לערוך את הקידוש על היין בגביע חד פעמי מוכסף, נטל אחד המסובים את הגביע

לו מצוה מהתורה להיכנס בביתו של אברהם אבינו קודם הגירות. וראה בכרבי יוסף (סי' קלא קס"ד) שכתב הטעם שאין אומרים תחנון במנין שנמצא בו אבי הבן או המוהל או הסנדק שהוא כדי לתת כבוד ויקר ולשמוח בשמחת המתעסקים במצוה זו, ולטעם זה נראה פשוט שהוא הדין שלא ליפול על פניהם במניין שמתפללים בו מוהל או סנדק במילת גר צדק, וכדי לתת להם כבוד ויקר.

2 כתב בשו"ע (או"ח סי' רעא ס"ו): 'מקדש על כוס מלא יין שלא יהיה פגום וטעון כל מה שטעון כוס של ברכת המזון. וכתב בשער הציון (סי' קפ"ג סק"ד) שאם יש נקב בשולו ועל ידי זה אינו יכול להחזיק רביעית, אין על זה שם כוס כלל והוא לעכובא אפילו בשעת הדחק, דכוס של ברכת המזון וקידוש צריך להחזיק רביעית כמבואר ברמב"ם (פ"ה מהלכות ברכות הלכה י"ד ופרק כ"ט מהלכות שבת הלכה ז). ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' מא) השיג על דבריו שאין ראה מהרמב"ם, שלא בא רק לקבוע שיעור היין שצריך לקידוש או בהמ"ז, שכמות היין שצריך לקחת כוס הוא שמכיל רביעית או יותר, דזה שיעור המצוה של קדוש על היין ולשתות אח"כ רובו או מלא לוגמו, אבל לא מצאנו שיהיה דין 'כלי בקידוש ושיהיה פסול אם הכלי מטפף, ופסול זה

1 בשו"ע (או"ח סי' קלא ט"ד) מבואר שנהגו שלא ליפול על פניהם לא בבית האבל ולא בבית החתן ולא בבית הכנסת ביום מילה וכו'. ובמשנה ברורה (סי' כ"ג) הביא שאף כאשר אין המילה בבית הכנסת אך מתפללים שם אחד מבעלי הבית גם כן אין אומרים תחנון. ובעלי הבית הם אבי הבן המוהל והסנדק כמבואר ברמ"א (סי' תקנ"ט ס"ח). ומכך שהאחרונים לא חילקו בכך. נראה, שאף מוהל, וסנדק, במילת גר. פוטרם מאמירת תחנון. ובפרט שהאחרונים כתבו שהטעם שאין אומרים תחנון ביום המילה הוא משום שעושים אותה בשמחה, ולפי זה אין לחלק בין מילת גר לישראל. והנה בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' תל"ד) כתב שגר המתגייר לא יברך שהחיינו בזמן שנימול אלא לאחר הטבילה, ולפי שאין השמחה שלימה עד אחר הטבילה, ע"כ. ויש שרצו להוכיח מדבריו שאין מילת גר פוטר מתחנון כיון שאין השמחה שלימה. אמנם נראה שאינו ענין לכאן, ולפי שדבריו אומרים כלפי שמחת הגר בעצם הגיור, ועל זה כתב שאין שמחת הגר שלימה עד אחר הטבילה, שאז חלה הגירות. אך הטעם שאין המתפללים עם המוהל והסנדק אינם אומרים תחנון הוא לפי שהוא יו"ט אצלם, וזה שייך גם במילת גר שאף שהוא עדיין גוי, מכל מקום יש

כדי למזוג ממנו מעט יין, ולפתע הבחין שיש בשולי הגביע חור קטן. האם מאחר שהגביע היה נקוב נחשב הדבר כאילו הקידוש נעשה בכוס פסולה, או שמא כל זמן שהחזיק את היין בשעת הקידוש ולא נשפך ממנו הרבה, יצאו ידי חובה?

ת. לכתחילה צריך להקפיד שיהיה הגביע שלם ולא פגום. אם נתגלה לאחר קידוש פגם זה, אינו חוזר ומקדש.

המשך בעמ' ג'

אינו מחסרין קידוש על היין אלא מחסרין הכלי וכוס של קידוש, ולא מצונו שתקנו חז"ל שני דברים דין כלי דין קידוש, דדוקא בנטילת ידים יש דין כלי ושיעור נטילה דשם דין הכלי הוא מיסוד התקנה דנט"י דומיא דקידוש ידים כמש"כ הראשונים, אבל בבהמ"ז וקידוש אין תקנה כזאת וכתב: 'ומאז שראיתי דברי שעה"צ לא זכיתי לעמוד על דברי קדשו' עיי"ש, ולכן אף שודאי לכתחילה אינו ראוי לקידוש, בדיעבד שהתגלה הדבר לאחר הקידוש אינו חוזר ומקדש משום 'ספק ברכות להקל'. וראה בקובץ מבית לוי (ח"ו עמ' קס"ב תובת הגר"א רובינשטיין) לגבי קידוש בכוסות חד פעמיות המטפסות, שאם יש רביעית יין בבקבוק שנמצא על השולחן חל הקידוש על הבקבוק, וכתב שישתה מהבקבוק ולא מהכוס המטפס, אולם כתבו שם שדעת הגר"ש וואזנר שמסתבר שחובת טעימה יוצא מכוס שבור.

3 בתשובה לגבי ברירת עצמות דג (גיליון מכתלי בית ההוראה מו) הארכנו בכל דרדי היתר שיש בברירת עצמות [מצד דעות ראשונים שבדבר מחובר אין מלאכת בורר כי אם בתערובת, ומצד שיטת הפוסקים שאין איסור בורר בקליפת פרי שהקליפה עם הפרי אין לה שם פסולת, וכן בביור דעת כמה

קילוף העור מהדג בשבת

בסעודת ליל שבת קודש, לאחר שהגישה עקרת הבית את פרוסת דגי המושט המהבילים, התחיל יהודה לקלף את עור הדג. אחיו שישב לידו העיר לו בעדינות, כי לאחרונה למד הלכות 'בורר' ויתכן שפעולה זו של קילוף עור הדג כרוכה גם היא באיסור שבת. האם אכן אסור לקלף עור של דג מושט שהוא חלוק לשניים בשבת משום אב מלאכת בורר?

ת. קילוף פירות מותר בשבת ואינו בכלל מלאכת בורר, בקילוף דג פרוס יש ויכוח בין הפוסקים אם הוא דומה לקילוף תפוח. המיקלף יש לו על מי שיסמוך³.

הקבלת פני רבו בשבעת ימי התשלומים לחג השבועות

האם ביום טוב שבועות יש מצוה של הקבלת פני רבו? והאם ניתן להשלים מצוה זו בשבעת ימי התשלומים שאחר חג השבועות?

ת. ביום טוב שבועות יש מצוה להקביל פני רבו⁴. מצוה זו אינה שייכת בימי התשלומים שאחר היום טוב⁵.

נטילת תרופת 'לבוּלֶק' בתוך זמן המתנה שבין בשר לחלב

מומלץ לרבים הסובלים מעצירות כרונית לקחת תרופת 'לבוּלֶק', רצינו לשאול האם יש בעיה לקחת את התרופה לאחר סעודה בשרית, זאת מפני שמקור התרופה הוא בנגזרת של סוכר חלב, ושמה יש להחמיר בזה כבכל מאכל חלבי. כמו כן מה הדין

כאשר נדרש ליטלה בתוך הסעודה ממש, והאם יש לחלק בין חולה כרוני לאדם שנוטל אותה לסימפטומים קלים בלבד?

ת. גם מי שאינו חולה גמור אלא שסובל מצער או כבדות, כיוון שמדובר בבליעת תרופה אפשר להקל ליטול התרופה גם בלי להמתין בין בשר לחלב, אולם אין לקחת בתוך אכילת סעודת הבשר⁷.

נטילת הלואה למי שאין לו נכסים

אני בחור ישיבה. יום אחד פנו אליי חברים והציעו שאצטרף אליהם לטיול. לא היה לי כסף עבור הטיול, וחשבתי לקחת הלואה על דעת כן שבהמשך אעשה מבחנים ב'דרשו' וכך אחזיר את החוב. האם מותר לי לקחת הלואה על דעת כן, או שאחשב כמי שלוה ומכלה את הממון עד שאין ללמלו מהיכן לגבות חובו, שמבואר בשו"ע (חו"מ סי' צז ס"ד) שנקרא רשע?

ת. אם יודע שיכול לעשות את המבחן ולהצליח בו, מותר לו ללוות⁸.

הלואה לגוי ללא ריבית

אני גר בלונדון בשכונה שמתגוררים בה יהודים וגויים, לפני מספר שנים פתחתי גמ"ח הלוואות לחברי הקהילה שלי. יום אחד פנה אליי שכני הגוי, שיש לי איתו קשרי ידידות טובים, וביקש הלואה ללא ריבית לזמן קצר. האם מותר להלוות לגוי בלא ריבית או שזה כנותנת מתנה?

ת. אסור להלוות לגוי בלא ריבית⁹, אך בגוי שהוא מכירו יש להקל¹⁰.

שוקולד שהמלמד שלח לילד

באחד מלילות החורף התקיימה אספת הורים בתלמוד התורה, ובסיום השיחה מסר המלמד לאב אחד מן התלמידים חטיף שוקולד וביקש ממנו להביאו לבנו כאות עידוד והוקרה. בדרכו לביתו רצה האב לאכול את השוקולד בעצמו ופנה לשאול האם הוא רשאי לקחת את השוקולד לעצמו או שמאחר שהמלמד ייעד את השוקולד לילד, הרי הוא שייך לבן ואסור לאב להשתמש בו לצרכיו?

ת. אף שמתנה שניתנת לקטן הסמוך של שולחן אביו המתנה שניתנת לאב, באופן זה שהמתנה ניתנה לאב כדי לתת לבנו וניכר שכוונת הנותן הייתה לתת דוקא לילד, אין האב יכול לקחתו לעצמו¹¹.

מחל לגיסו בינו לבין עצמו וכעת התברר שאביו צריך את הכסף

אליעזר הלווה לגיסו עשרים אלף שקלים כ'הלוואה עומדת' שיוכל לבקשה ולקבלה בהתראה של שבוע מראש. לקראת חג השבועות גמלה בלבו ההחלטה למחול לגיסו האברך על החוב ולהודיע לו על כך בתחילת ימי ההגבלה שיזכה לקבל את התורה בשמחה ובאהבה. הוא סיפר על כך לבני ביתו ואמר לה: תראי, אני באמת מתקשה לראות אותו מחזיר את החוב ולפיכך אני מוחל לו בלב שלם. הם סיכמו שיודיע לו על 'הפתעה' בג' סיון בשעות הבוקר. אולם בחצות הלילה של ליל ג' סיון קיבל אליעזר טלפון מאבא שלו והתברר שמסיבה כלשהי אביו נצרך בדחיפות לעשרים אלף שקלים ל"א סיון. אביו לא מבקש ממנו עזרה בזמנים שבשגרה

לגוי בריבית ולא כתבו שיש בזה מצוה, נראה שפסקו כדעת הראשונים החולקים על הרמב"ם וסבורים שאין מצוה להלוות לגוי בריבית, אמנם השו"ע הרב (הלכות ריבית פ"ג ע"ה) כתב לדינא כדעת הרמב"ם שיש מצוה מהתורה להלוות לגוי בריבית. והנה התוספות (ב"מ ע"ה ד"ה תשיך) כתבו שהמלוה לגוי בחינם עובר גם על איסור 'לא תחנם' שהוא כנותן לו מתנה שאסור משום 'לא תחנם', וכן נקט במנחת תנוך (מצוה תקנע), וכן פסק בשו"ע הרב (ריבית פ"ג ע"ה). ולפי זה אף לדברי החולקים על הרמב"ם וסבורים ש'לנכרי תשיך' אינה מצוה עשה, מכל מקום יש לאסור להלוות לנכרי בחינם משום 'לא תחנם'. וראה בשו"ת תפארת צבי (ח"א סי' טו אות א) שכתב שבין לדעת הרמב"ם ובין לדעת החולקים עליו, אסור להלוות לנכרי בחינם, וכמו שכתב הרמב"ם (שם) כתב שאם אומר למלוה בשעת ההלואה שלוה את המעות על דעת לאבדם שאינו עובר בזה שום איסור, שהרי המלוה הלווה על דעת כן. ולכן אם הבחור מספר למלוה את מטרת ההלואה מותר לו ללוות, שהרי על דעת כן הלווה. וראה בערוך השולחן (פ"י קו"ט) ש'נראה מדבריו שאינו נקרא רשע אלא כאשר לוה מתחלה על דעת שלא לשלם, או שיש בידו ואינו משלם, אבל כשלוה על דעת לשלם ועתה אין בידו, אינו נקרא רשע. ולכן אף כאשר אינו רוצה לספר למלוה את מטרת ההלואה הריהו שמוותר לו ללוות אם יודע בוודאות שהיה לו הנאה הליכות ולהחזיר את החוב למלוה. וכן כתב בפתיח חושן (הלואה פ"ב ה"ה כ"ג) שאין איסור ללוות סכום גדול על דעת להחזירו בתשלומים חודשיים כאשר יודע שיכול לקמץ בהוצאותיו ולפרוע את החוב או כאשר יודע שבזמן הפירעון יוכל לקחת הלואה אחרת.

9 דעת הרמב"ם (מלוה וזה פ"ה ה"א) והר"ן (ב"מ ע"ה ד"ה מא) והחינוך (מצוה תקנע) שיש מצוה עשה מהתורה להלוות לגוי בריבית שבנאמר (דברים כ"ג ט"ז) 'לנכרי תשיך', אולם דעת הרמב"ם (שם) והרמב"ן (ב"מ ע"ה ד"ה מא) והרשב"א (ב"מ ע"ה ד"ה לעבור) שאין מצוה מהתורה להלוות לגוי בריבית. והנה בגמרא (ב"מ ע"ה) מבואר שחז"ל אסרו להלוות לגוי בריבית כדי שלא יהא רגיל עמו וילמד ממעשיו, אך כבר כתבו התוס' (שם ד"ה תשיך) והרא"ש (שם סי' נ"ג) וכן הוא לדינא בטור ושו"ע (י"ד סי' קט"ט ס"א) שבזמננו אין שייך איסור זה ומותר להלוות לגוי בריבית. והנה מכך שכתבו הטור והשו"ע שבזמננו מותר להלוות

מבוססת על החומר 'לקטלוו', המופק מסוכר החלב (לקטו), ואף עשוי להכיל שאריות מסימות של לקטו וגלקטו. מנגנון הפעולה של התרופה הוא מקומי בלבד; והיא אינה נספגת בדם הדם, אלא מגיעה למעי הגס ושם עוברת פירוק על ידי חיידקי המעי. פעולה זו גורמת להפרשת נוזלים מהמעיים בדרך של אוסמוזה.

7 עיקר האיסור לאכול חלב אחר בשר בתוך זמן המתנה הוא משום חשש בשר בפה או משכית טעם מהקביה (כמבואר בטור ושו"ע י"ד סימן פ"ט). בתרופה זו, אף שיש בה מתיקות, אין דרך בני אדם ליהנות ממנה כדרך מאכל חלב, אלא בולעק לרפואתו. וכבר פסק בשו"ע (י"ד סי' קנ"ה ס"ג) שכל איסורים שבתורה (חוץ ממלאי הכרם ובשר בחלב) מותר לחולה שאין בו סכנה לאוכלם שלא כדרך הנאתם. ואף שבשכר בחלב החמיר, כאן יש מדובר בחלב בחלב ממש (שהרי אינו מבשיל יחד) אלא בהנהגת הרחקה, יש להקל (סוכר חלב), שהרבה מה הפוסקים נטו לומר שאין עליו תורת חלב ממש, וראה בעניין זה בשו"ת שבת הלוי (ח"י סי' ק"ה) שדן בזה כיוון שהוא חומר המופק עליו המים שבחלב (מי חלב) ועובר תהליכי ייבוש ושינויים עד שמאבד חלקו של שם חלב ממנו. וקל וחומר בנדון דידן, שהחומר 'לקטלוו' הוא שינוי סתנטי נוסף, ויש פנים לומר שפנים חדשות באלו מאכלים אף שהלקטו הוא החומר הפעיל, בכל מקום בתוך התמיסה הנוזלית הוא בטל בשישים שאבר מרכזי התרופה. ואף שיש שרצו לומר שזהו "דבר המעמיד" או "מילתא דעבידא לטעמא", בנדון דידן שאין זה לצורך מאכל אלא לצורך כימי-רפואי, לא אמרין ביה הכי. והואיל התרופה אינה נספגת בדם, אינה נחשבת למאכל חלבי המשאיר טעם בפה, ואין דרך אכילתה לשם הנאה, מותר ליטלה בתוך שש שעות לבשר. ולגבי השאלה אם יש לחלק בין חולה כרוני לאדם רגיל, הנה הסובל מצער כרוני הרי הוא כחולה שאין בו סכנה לכל דבר. אך גם מי שאינו חולה גמור אלא שסובל מצער או כבדות, כיוון שמדובר בבליעת תרופה שאינה נחשבת למעשה אכילה חלבית, אין לאסור עליו. וכן העלה שבט הלוי (שם) מאחר שכבר חלב נשארים רק חלקי סוכר שבחלב (הידיד), ועוד שבנטיבים עצמה יש שתי דעות בשו"ע (י"ד סי' פ"ט) אם הוא חלב התורה, ואף לדין שבחמירים דרך מימי

(סימן ש"ט אות כז) כתב להחמיר בזה מהטעם הנ"ל כי פרוסת דג דרך אכילתו אפשרית גם ע"י שנוטל הבשר מן העור, ושאינו להקל להסיר העור מן בשר הדג, אלא למי שאין העור מאוס עליו כלל לא ראי לו לאכילה היטב. ויש נותנים עצה להסיר את העור גם למחמירים. והוריד את העור באופן שמשאיר חלק מהדג עם העור וחלק זה יאכל הבשר מן העור. ויש לדון בעצה זו.

4 ברמב"ם (תלמוד תורה פ"ה ה"ה) כתב 'חייב אדם להקביל פני רבו ברגל'. וכן בשו"ע (אורח סי' שא ס"ד) מבואר הדין לענין ההולך לדבר מצוה בשבת, וכגון ההולך להקביל פני רבו וכו', ובמגן אברהם (סק"ד) כתב שהדין שהולך להקביל פני רבו ברגל שיש אז מצוה. וכיון ששבועות הוא אחד משלש רגלים יש בו גם כן חיוב זה.

5 בחק יעקב (פ"י תע"ק ק"א) כתב שמי ששכח לברך שהחינוך בשבועות יכול להשלימו בכל שבעת ימי התשלומים. ובשו"ת מהר"ל דיסקין (ק"א סי' א) את הקשה על זה מהמבואר בגמרא (עירובין פ"ג ש"א) במרכיב שהחינוך אינו ברגל בעצמו, ואילו שבעת ימי התשלומים אין דינם כרגל. וכתב שם בתוך דבריו שאפילו אם נאמר שאפשר להשלים מצוה הקבלת פני רבו ברגל גם בשבעת ימי התשלומים, אין זו סיבה לברך שהחינוך, שהרי הרב יכול למחול לתלמיד על החיוב הזה. ולכאורה מבואר בדבריו שניתן להשלים את מצוה הקבלת פני רבו בשבעת ימי התשלומים. וראה בשו"ת בצל הכהמה (ח"א סי' י"א) ש'הביא את דברי מהר"ל דיסקין, ובמסקנתו כתב 'אולי יש תשלומים למצוה הקבלת פני רבו הרב גם בשבעת ימי התשלומים שאחרי שבועות'. אמנם במעדיים זמנים (פ"י ק"ה) כתב שסידור מצוה הקבלת פני רבו ברגל הוא שכיניו שמי הרגל הם ימים שמבקרים את הקרובים והידידים, תיקנו גם לכבד את הרב ולבקרו, וכמו שנראה מדברי הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ה ע"ה) ש'כתב 'חייב לעמוד מפני רבו משיראנו מרחוק מלא עיניו עד שיתכסה ממנו ולא יראה קומתו, ואחר כך יש, וחייב אדם להקביל פני רבו ברגל, והרי מוכח בדבריו שה מחוייב המכוד לרב. ולפי זה כתב בפשיטות שאמחר שאין נוהגים ביימים הללו לבקר אצל הקרובים והידידים, גם אין תשלומים למצוה הקבלת פני רבו בימי התשלומים שאחר שבועות.

6 תרופה זו אינה צריכה מרשם רופא, והיא

יתכן שיש מצוה לקום אף מפני זקן רשע ועם הארץ.

ובערוך השולחן (י"ד סי' רמד ס"ב) ביאר בדעת רש"י שאין כוונתו לזקן שעובר עבירות במזיד ושואט נפש, אלא לזקן עם הארץ שמחמת פשיטותו וחיסרון הידיעה הרי הוא מזלזל במצוות ואינו מניח תפילין וכד', וזהו כוונת רש"י במה שכתב 'זקן רשע ועם הארץ' שמפני שהוא עם הארץ הרי עושה מעשי רשע.

ונמצא שלשיטת רש"י חייב לקום אף מפני זקן חילוני שאינו שומר תורה ומצוות, לדעת הפני יהושע והגר"י פרעלא כל זקן, ולדעת ערוך השולחן בתנאי שאינו עובר עבירות במזיד וכדי להכעיס. אך לשיטת התוס' אין צריך לקום מפני זקן עובר עבירה כיון שמצוה אפילו להכותו ולבזותו.

והנה הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ו ה"ט) והשו"ע (י"ד סי' רמד ס"א) לא חילקו וכתבו 'מי שהוא מופלג בזקנה אף על פי שאינו חכם עומדים לפניו', ולכאורה משמע שאף אם הוא רשע או עם הארץ צריך לקום מפניו, וכדעת רש"י. אך הרמ"א (ס"ט) כתב על דברי השו"ע שעומדים אפילו בפני זקן עם הארץ ובלבד שאינו רשע, וכדברי התוס'. וכן הוא הסכמת הפוסקים שיש לקום בפני זקן עם הארץ, אך לא מפני זקן רשע.

הבן איש חי (שנה ב', כי תצא אות יב) כתב כי אין חיוב לקום בפני "בריונים" שאינם מתפללים או מניחים תפילין. אמנם יש לציין כי דבריו נאמרו על רקע תקופה שבה אי-שמירת מצוות נעשתה בודון. והפוסקים האחרונים נחלקו גם דין אנשים שאינם שומרי תורה ומצוות כ"תינוקות שנשבו" המוגדרים כעם הארץ, ולפי זה יש לקום מפניהם, או שמה נתינת כבוד למחלל שבת בפרהסיא מהווה זלזול בכבוד שמיים. דעת הגר"ש אלישיב (ספר כיבוד הידור סי' נז ס"א) שניתן להקל ולא לעמוד בפניהם, שכן מן הסתם הם מוחלים על כבוד זה, אבל מעיקר הדין גם תינוק שנשבה צריך לקום מלא קומתו, ובספר כיבוד הידור (ס"ט) כתב שכן שמע מעוד גדול אחד, אך מגדול אחר שמע שכדאי לקום קצת כדין הדרור אך לא לקום מלא קומתו. ואילו בשם הגר"נ קרליץ כתב שחשש לפגיעה בכבוד שמים בכיבודם, ואין צריך לכבדו.

ובתשובות והנהגות (ח"א סי' תקלד) נשאל אם יש לכבד זקן כזה במקום ישיבה באוטובוס, וכתב שרובם תינוקות שנשבו, ולא גריע מזקן עכו"ם שיש להדרו בסמיכה, והרי מסירת מקום ישיבה הוא ממש עניין הסמיכה, ועוד כתב שהרי יש בדבר משום קידוש ה', והנהנמע מכך הרי זה מחלה ה' ועונן גדול. ורק בזקן הידוע כשונא הדת שיועד ומכיר כי מה שאין לקום מפניו.

וראה בשבט הלוי (ח"ט סי' קצח, בתשובה למחב"ס כיבוד הידור) שכתב שאף שהתוס' כתבו שמה שאין צריך לקום מפני זקן רשע הוא לפי שיש מצוה להכותו ולבזותו, והרי החילונים שבזמנינו דינם כתינוקות שנשבו אין מצוה להכותם ולקללם. אך מכל מקום אין צריך לקום מפניהם כיון שהריטב"א (קידושין לב: ד"ה ת"ו) כתב שמה שאין צריך לקום בפני רשע הוא מכיון שאינו עושה מעשי עמך, ואף

שבעים לשיבה, וכן פסק השו"ע (ש).

אמנם המנחת חינוך (מצוה רנז, אות ט) כתב בדעת התרגום אונקלוס, שתרגם על הפסוק 'מפני ישיבה תקום' וכו' 'מן קדם דסבר באורייתא תקום, ותהדר אפי סבא', שחיוב הקימה לחכם נדרש מ'מפני ישיבה תקום', ואלו חיוב הקימה לזקן נדרש מ'והדרת פני זקן' [וזהו שלא כמסקנת הסוגיא בקידושין (ש)]. וממילא יש לקום מכן שישים שאז הגיע לזקנה כמבואר במשנה באבות 'בן שישים לזקנה'. וכן הביא הברכי יוסף (י"ד סי' רמד סק"ד) שלדעת רבינו האר"י (שער המצוות ריש פר' קדושים) מגיל שישים הוא בכלל מצוות קימה, וביאר טעם הדבר על דרך האמת.

כיבוד זקן שאינו תלמיד חכם

בספר החינוך (מצוה רנז) ביאר את טעם מצוה זו שעיקר מה שהאדם נברא בעולם הוא מפני החכמה, וכדי שיכיר בוראו, ועל כן ראוי לבני אדם לכבד את מי שהשיג אותה, ומתוך כך יתעוררו האחרים עליה, ומשום כך יש לנו לכבד אפילו זקן אשמאי, והיינו זקן שאינו חכם, שאף הוא ברוב שניו ראה והבין קצת במעשי השם ונפלאותיו, ומתוך כך ראוי לכבדו, וכל זה רק כשאינו בעל עברות, שאם כן הרי מנע עצמו מכבוד.

אמנם יש שכתבו שטעם המצוה לקום מפני זקן הוא שמאחר וזכה להאריך ימים בודאי הוא ראוי לכך, ויש שהסמיכו לזה את דברי הירושלמי (ביכורים פ"ג ה"ג) 'רבי מאיר חמי אפילו סב עם הארץ ומיקם ליה מן קמוי, אמר לא מגן [-לא בחינם] מאריך ימים'.

כיבוד זקן עם הארץ

והנה אף שפסקו הרמב"ם והשו"ע שמצווה לקום אף בפני זקן שאינו חכם, מכל מקום עדיין יש לברר האם החיוב הזה הוא גם לזקן עם הארץ. ולשון דברי הגמרא בסוגיא שם הוא 'כל ישיבה במשמע ואפילו זקן אשמאי' וכתב רש"י (שם ד"ה זקן) שהכוונה לזקן רשע ועם הארץ, ולפי זה 'אשמאי' הוא מלשון אשמה. אמנם התוספות (ד"ה זקן) דחו פירוש זה כיון שזקן רשע אין חייבים בכבודו ומצווה אפילו לבזותו ולזלזלו, ולכך פירשו שהכוונה לזקן בור שאינו תלמיד חכם, ו'אשמאי' מלשון שמה. וראה בספר קהלת יעקב (כללים, לשון החמים מערכת אות א סימן סח) שהביא מספר התשבי (ערך 'אשמאי') לרבי אליהו בחור שכתב, דיותר נכון לפרש שהוא מלשון 'אשימא' (הכתוב במלבי"ם, י"ז ל) שהוא הקוף, והזקן שאין בו חכמה דומה לקוף.

וביישוב שיטת רש"י כתב בבאור הגר"י פערלא על ספר המצוות לרס"ג (עשין, מצוה יא) שרש"י סובר שאף מי שעובר עבירות אסור לקללו מדאורייתא, וכל מה שמויעטו מהפסוק 'ונשיא בעמך לא תאור' שזה דוקא כשעושה מעשה עמך, אבל לא כשאינו עושה מעשה עמך - והיינו שעובר עבירות, זה רק לפטור את המקלל ממלקות אבל מכל מקום לכתחילה אסור לקללו מדאורייתא, ולכן סובר רש"י שאף יש מצוה לכבדו. וכעין זה כתב הפני יהושע (קידושין לב: ד"ה ת"ו) שכל מה שמצווה לבזותו ולזלזלו זה רק כדי ליסרו ולהענישו שישחורר למוטב, אבל מכל מקום גזירת הכתוב היא שחייבים כבודו, שהרי מצינו שרבי יוחנן היה נוהג לקום אף מפני זקני עכו"ם, ואם כן

ואליעזר הבין שהמצב דחוק. לכן כשהתקשר לגיסו, אמר לו רק שהוא צריך את הכסף בחזרה ושישמח אם הגיס יעביר את הכסף ישירות לאביו כמה שיותר מהר. מיד אחר כך, נקפו לבו והוא התקשר לברר האם מאחר שבינו לבין עצמו מחל כבר על החוב ואף דיבר על כך עם בני ביתו, הרי החוב נשמט ולא הייתה לו שום זכות להציג מצג שווא ולגרום לגיסו להתאמץ ולפרוע חוב שהוא כלל אינו חייב. גם אם בדעתו שכאשר האב יחזיר לו את הכסף הוא יחזיר את כולו במלואו לגיס היקר. מה הדין?

ת. אף שמחל המלוה שלא בפני הלוח ובלא ידיעתו, נקטו רוב הפוסקים שמחילה מועילה גם שלא בפני מי שמוחלים לו, וכיון שמחל לחברו על חובו, שוב אינו יכול לחזור בו¹².

חיוב מעקה במגלשה גבוהה

בגינה הסמוכה לבית הכנסת שלנו התקינו לאחרונה מגלשות בהשתדלות תושבי השכונה ולשמחת הילדים. הייתה אפשרות להתקין מגלשה סגורה כצינור, אך הקבלן הציע שתי מגלשות פתוחות במחיר מגלשה סגורה אחת. מכיון שיש בשכונתנו ילדים רבים והתוויה למתקני המשחקים ארוכים, הוחלט להזמין שתי מגלשות פתוחות. בשלב זה התעוררה שאלה: מאחר ודפנות המגלשות נמוכות מאוד, האם הן חייבות במעקה?

ת. אין מצוה נתינת מעקה במגלשה. אולם אם יש במגלשה חשש סכנה או נזק חייבים למנועו¹³.

דמסתמא הנותן הקפיד לתת דוקא לבנו, והוא הדין במאכל לבן קטן. 12 הבית מאיר (אבן העזר סימן לח ס"ה הביאו בפתח ח"מ סי' רמא סק"א) הסתפק בעיקר הדין שמחילה אינה צריכה קנין, האם המחילה מועילה רק כשמחל בפני הלוח, אך מוחל שלא בפניו לא תועיל המחילה אף אם נעשתה בפני עדים, או שמה מועילה מחילה גם שלא בפני מי שמוחלים לו ואף בינו לבין עצמו ובלא עדים. בערך השלחן (להג"י סי' ח"מ סי' יב אות ה) תלה את הנידון במחלוקת הראשונים בגדר מחילה אם היא כמתנה הבאה מן המלוה מזכות התביעה שלו, וכספו של הלוח, או שאין זו מתנה חדשה רק 'סילוק' שהמלוה מסתלק מזכות התביעה שלו, וכספו של הלוח נשאר בידו כמתחילה. ראה במכתלי בית הדין (ח"ג סי' ט) שהבאנו בהרחבה את מחלוקת הראשונים בזה, שלדעת המאשימים שמחילה היא רק הסתלקות מהשעבוד, אין הדבר דומה לשאר קניינים ולא נדרשת מעורבותו של זה שמוחלים לו, ולכן די בכך סילוק המשעבד את עצמו משעבודו, ונכוחות המשועבד אינה חשובה. אך למי שסובר שהמחילה מהווה הקנאה, אלא שהקנאה זו קלה יותר לביצוע, עדיין נצרכת מעורבותו של הצד בדבר, ולכן יש מקום לומר שנוכחותו נחוצה. הלכה למעשה נקטו רוב הפוסקים (ראה פתחי חושן הלוהה פרק ח סוף ה) שמחילה מועילה גם שלא בפני מי שמוחלים לו, וכיון שמחל לחברו על חובו, שוב אינו יכול לחזור בו. כן מבואר גם בדברי הש"ך (יו"ה דעה סימן קע"ח סק"ח) לגבי מכירת שטרי חוב, שהמלוה יכול שלא במעמד הלוח. וכך פסק בשו"ת קרית מלך רב (הלק"ב סימן יא) שאינו יכול לחזור בו ולתבוע את החוב. וגם בבית מאיר (ס"ט סי' קו"א) דעתו לעיקר דמועילה מחילה אף שלא בפני הנמחל. 13 גררי מצות מעקה נתבארו ברמב"ם (רוצח פ"א) ובשו"ע (ח"מ סי' תכח). והעולה שם שבנתינת

תינוקות שנשבו אינם עושים מעשה עמך. וכתב דמכל מקום יתכן דיש לפעמים ענין לכבד זקן כזה בדברים, [וכתב לעיני ברמב"ם (תלמוד תורה פ"ו ה"ט) שם נתבאר החיוב להדר עכ"ם בסמיכה עי"ש, וא"כ הוא הדין באינו שומר תורה ומצוות], וכתב שגם יש בדבר משום מצות קידוש ה'.

וכדברי הריטב"א שהביא שבט הלוי שאין חיוב קימה והידור רק בזקן העושה מעשה עמך, כן הסכמת הראשונים [רמב"ן, פסקי תוס' ר"ד, פסקי רא"ש, שיטה לא נודע למי, ר"ן על הרי"ף, נמוק"י, בקידושין שם]. ולכן נראה דגם מה שכתבו תוס' שמצוה להכותו כוונתו רק לדחות דברי רש"י דכיון שמצוה להכותו כיצד נאמר שצריכים לכבדו והם תרי דסתרי, אבל לדינא דעת הראשונים דכל שאינו עושה מעשה עמך בוודאי אין צריך לכבדו, ודווקא זקן עם הארץ שאינו חכם בתורה נתרבה לדין כיבוד והידור.

נמצא כי לדעת הגרי"ש אלישיב תינוק שנשבה אינו בגדר 'אינו עושה מעשה עמך' ויש חיוב לכבדו בקימה והידור. וכן כתב בספר עורה כבודי (עמ' רפב) בשם הגרי"ש אלישיב והגרי"ש פישר שגם לדעת הטור והרמ"א שאין חיוב כיבוד הורים באב רשע, בתינוק נשבה חייב כי אינו נחשב 'אינו עושה מעשה עמך', וכן דעת הגר"ח"פ שייברג (קובץ צהר עמ' נט). אבל דעת שבט הלוי (שם) וכן דעת תשובות והנהגות (ח"א ס' תקפה, ח"ב ס' תקסד) דהגם שהוא תינוק שנשבה עכ"פ גם אינו 'עושה מעשה עמך'.

אמנם בדעת הגר"ן קרליץ יש לעיין, כי לגבי כיבוד הורים כתב (הלכות יום טוב עמ' טד) שתינוק שנשבה אינם כרשע וחיבים בכבודו, ואילו גבי דין קימה והידור של זקן כתב שאין לכבד תינוק שנשבה, ונראה לומר כי כאשר טעם כבודם מצד שהם אביו ואימו, צריכים טעם כדי לבטל כבודם, וכיון שהם תינוקות שנשבו אין לבטל כבודם, אבל הקימה בפני זקן הוא כדי לכבדו ואין מקום לקבוע כבוד למי שאינו שומר תורה ומצוות.

כיבוד אשה זקנה

מסתימת מלשון הרמב"ם השו"ע והפוסקים נראה גם שאין חילוק בין איש לאשה, וכל שהוא מעל שבעים שנים [ולדעת האר"י ודעימיה מבו שישים שנים] מצווה לקום מפניו ולכבדו, כיון שקיימא לן כאיסי בן יהודה שכל שיבה במשמעו'. והנה לגבי קימה מפני אשת תלמיד חכם אמרו בגמרא (שבועות ל:) שרב נחמן עשה מעשה חכם לקום לכבודה של אשת רב הונא, משום שאשת חבר הרי היא כחבר, והרי לפנינו שיש ענין של כיבוד באשה על ידי עמידה מפניה. אולם יש מקום לדחות, שבאשת חבר אין הקימה לכבודה, אלא לכבוד בעלה שהוא תלמיד חכם, שאשתו כגופו. וכ"כ בספר חסידים (סימן תקעה) כתב בזה הלשון: 'מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ואפילו זקנה, ואף הנשים תקומנה, אבל כבודן של נשים ונערים להיחבא ובפנים, שנאמר (איוב טו ח) 'ראוני נערים ונחבאו', וכל כבודה בת מלך פנימה (תהלים מד יד)'. וכוונת סיום דבריו, דהגם שיש חיוב קימה בפני אשה זקנה, הקימה אינה כבודה של האשה, ונראה כוונתו שמכובד יותר לאשה לסובב שלא יצטרכו לעמוד מפניה.

אך ראה בהלכות קטנות (ח"א ס' קנד) שכתב כי מצד הסבא נראה שאין חיוב קימה רק מפני אשת תלמיד חכם, אך שבספר חסידים כתב שיש חיוב. בשו"ת בית יהודה (ח"א, י"ד ס' כח) הביא לספקו של ההלכות קטנות, וכתב דנראה בפשיטות שיש חיוב לעמוד אף מפני אשה זקנה, שהיא מצוה שאין הזמן גרמא וכשם שהיא חייב לקום בפני אחרים, כן גם אחרים חייבים לקום לכבודה, והוסיף עוד שלא גרע אשה

זקנה מגוי זקן שכתב הרמב"ם שכל שיבה במשמע. והנה החיד"א בהגהותיו לספר חסידים (בבית עולם ס' תקעה) כתב שכך מדויק בספר חסידים שכתב כאחד את החיוב קימה מפני זקנה ואת החיוב של הנשים עצמם במצוות הקימה.

האר"י ז"ל (שער המצוות פר' קדושים) כתב שעל כבוד אשה נאמר 'ויראת מאלהיך', ולפי שהיא כנגד הנוקבא דז"א הנקראת 'יראה', ואין צריך בה רק יראה בלב ולא קימה או הידור. בבבית עולם (שם) כתב ללמוד מזה שגם שאין חיוב לקום מפני אשת חבר. אך הבן איש חי (שנ"ב כי תצא ס"ו) כתב לחלק שהחיוב קימה בפני אשת חבר הוא מצד כבוד בעלה ושייך בזה קימה.

בשבט הלוי (ח"ה ס' קל) כתב ששיטת האר"י אין עושה דין זה רק לספק בהלכה, כיון שבשאר הפוסקים מפורש לחייב לעמוד מפניה, וכמשמעות הספר חסידים, ועל כן מספק צריך לעמוד מפני אשה זקנה, ועל כל פנים לעשות איזה הידור. אך כתב שכל זה בזקנה בת שבעים שנה, אך בגיל שישים שנה שכל הקימה מצד מה שכתב האר"י ז"ל הרי איהו גופא כתב שאין צריכים לקום בפני אשה זקנה, נמצא שגם הבא לצאת ידי חובת האר"י ז"ל אינו זקוק לקום בפני אשה בת שישים שנה.

ובשו"ת צמח יהודה (ח"ד סימן לה) כתב לחלק בדעת האר"י שכלפי האשה היראה היא בלב, ולכן אין מצות ההידור בקימה ונענוע הגוף שהוא דבר ניכר, אבל יש לכבדה ביראת הכבוד שבלב, ולדבר בנימוס הראוי לה ובהדרת כיבודים שונים שבדברים כלגדול, כי יש הידור לאשה, אבל לא ע"י קימה ופעולות אלא בדיבור והדרת כבוד שבלב. עוד כתב שאפילו שאין חיוב הידור וקימה מדין תורה באישה זקנה וכמו שפירש האר"י ז"ל, אפשר שמדרבנן או ממידת חסידות יש דין קימה, דלי גריעה מוקנים גויים שרבי יוחנן (קידושין שם) קם מפניהם לכבדם.

קימה בשעה שעוסק בתורה ותפילה

בשולחן ערוך (שם סעיף יא) מבואר כי חובה לקום בפני תלמיד חכם גם בזמן שעוסק בתורה. והנה החיד"א בברכי יוסף (שם סק"א) הביא תשובת כת"י מקדוש אחד, שהעוסק בפרשת הקרבנות או בפסוקי דזמרה, ורואה תלמיד חכם שנכנס לתוך ד' אמותיו, נראה שלא יקום מפניו, שאין חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב, ומהקרבות עד עלינו לשבח צורך גבוה הם על דרך האמת. והביא ראיה לכן מיעקב אבינו שהיה קורא את שמע ולא נשק לבנו ליוסף, ומי אמר שהיה זה בפסוק ראשון דוקא.

אך החיד"א דחה ראיותיו וכתב שיש לקום מפני זקן וחכם אפילו באמצע הפרק של קריאת שמע, והוכיח כן ממה שאמרו בירושלמי (ביכורים פ"ג ה"ג) 'אמר הקדוש ברוך הוא אני הוא שקיימתי עמידת זקן תחלה', ופירשו הראשונים שהכוונה, שלא תאמר שאין זה דרך כבוד לקום מפני תלמיד חכם במקום מורא שכינה, לכן אמר אני קיימתי מצות כבוד זקן תחלה. וכמו שאמרו במדרש (בראשית רבה פרשה מח סימן מז) שהיה הקדוש ברוך הוא עומד ליד אברהם אבינו ואברהם יושב פתח האהל, ביקש לעמוד מפני השכינה, אמר לו הקדוש ברוך הוא שב ואני אעמוד, ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתייצב בעדת הדיינים והם יושבים ודנים, שנאמר (תהלים פב א) 'אלהים נצב בעדת אל'. ולכן כיון שהקדוש ברוך הוא חולק כבוד לתלמידי חכמים, מצוה לעמוד מפניהם אף בבתי הכנסת. וסיים הברכי יוסף שם שכן פשט המנהג לעמוד בבית הכנסת מפני תלמיד חכם אפילו באמצע הזמירות ובקריאת שמע וברכותיה. וכתב ששוב מצא שכתב הרשב"א בתשובה (ח"ה ס' יד) שחייב לכבד זקן אף בבית הכנסת, ע"כ. וכן ברוקח

(סימן סט) כתב שאפילו אדם היושב בטלית ותפילין ואומר זמירות חייב לקום מפני תלמיד חכם וזקן, שהרי אפשר לקיים שניהם. וכן כתב להלכה הבן איש חי (שנ"ב כי תצא ס"ו). וראה בשו"ת שלמת חיים (ס' מח) שהסתפק בכך, וכתב שנותן התורה שצונו לקרוא את שמע, צונו גם כן על קימה לזקן.

חשיבות מצוה זו והאיסור לזלזל בה

בספר חרדים הביא מהמדרש (במדבר רבה פט"ו) שהרגיל והזוהר במצוה זו יזכה ליראת שמים דכתיב 'מפני שיבה תקום והדרת פני זקן' ונסמך לזה 'ויראת מאלהיך'. וראה במדרש שם שאמרו 'אמר רבי אבא הכהן בר פפא כשהייתי רואה סיעה של בני אדם הייתי הולך בדרך אחרת שלא להטריח עליהן, שלא יהיו רואין ועומדים מפני, וכשאמרתי דברים לפני רבי יוסי בן רבי זבידא, אמר לי צריך אתה לעבור לפניכם ויהיו רואין אותך ועומדים לפניך ואת מביאים לידי יראת שמים, שנאמר 'מפני שיבה תקום ויראת מאלהיך'.

ובשו"ת הרדב"ז (ח"ח ס' קסז) נשאל מדוע אין העם נזהרין לעמוד מפני זקן שאינו חכם כיון שנפסקה עיקר ההלכה כאיסי בן יהודה. וכתב שם הרדב"ז שכבר צווח ועורר לרבים על עניין זה והחברים החלו להקפיד על כך, אך שאר העם עדיין מזלזלים מאוד במצוה זו ואינם נזהרים בה, והוסיף וכתב 'וכדי להסיר מכשול כל זקן שאני רואה אני אומר לו שימחול על כבודו לעולם, דקיימא לן זקן שמחול על כבודו כבודו מחול, ואפילו אחר המחילה ראוי לעשות להם קצת הידור וכו'. וחזינו איך שהחמיר הרדב"ז בקיום מצוה זו וצווח כמה פעמים כדי לעורר העם לקיימה.

וראה בשפת אמת (ליקוטים פר' קדושים) שהביא שבזוה"ק (ח"ג פ"ו רכז) פירשו את הפסוק 'מפני שיבה תקום' היינו לקום לעבודתו יתברך בימי הנעורים קודם השיבה, וזהו מפני שיבה - קודם ימי השיבה. והוסיף שם וכתב 'ויש לפרש סיום הפסוק והדרת פני זקן, כי זה הידור לימי הזקנה, כי באמת אם מקבל עול מנעוריו אחר כך בימי הזקנה וודאי מוסיף כח שזוכה לבינה ולזקנה שהוא קנין חכמה, וכמו שאמרו חז"ל שצדיקים שמזקנים מתיישבים בקיום חזק עיין שם. אבל אם יחסר בימי הנעורים אדרבא כל זמן שמזקינן מטשפין כו' וזהו שכתוב תקום, ועל ידי זה והדרת פני זקן שיקבל הזקנה בהדרת פנים כנ"ל.

להלכה:

א. נצטוונו בתורה לקום מפני אדם זקן כדי לכבדו. ב. חיוב המצוה הוא אפילו בזקן שאינו חכם ואפילו בזקן עם הארץ, אך נחלקו הראשונים האם יש חיוב כיבוד גם לזקן רשע ובעל עבירה, ולמעשה אין צריך לקום מפני זקן שאינו שומר תורה ומצוות. ג. בזקן שהוא תינוק שנשבה נחלקו הפוסקים אם חייבים לקום מפניו, ויש שכתבו שהם עצמם בדרך כלל מוחלים על הקימה, ויש שכתב שיש להדרם רק בסמיכה או בקימה מועטת. ד. מעיקר הדין גיל הזקן שצריך לקום מפניו הוא שבעים שנה, אך הובא לעיל שהאר"י כתב שמבן שישים שנה צריך לקום מפניו, וכתבו הפוסקים שראוי לחוש לדבריו. ה. לדעת רבים מהפוסקים יש מצוה לעמוד אף מפני אשה זקנה, אך לדעת האר"י ז"ל אין מצוה לעמוד מפניה, ולמעשה מידי ספיקא לא נפקא וראוי להחמיר בזה באשה זקנה בת שבעים שנה ועל כל פנים לעשות לה איזה הידור. ו. אף בשעה שלומד או מתפלל מחויב לעמוד מפני זקן, אך לא בפסוק ראשון של שמע.

תפילה על הצדיק עם תוארי כבוד

חפירת קרקע המזיקה למגרש סמוך

ויכוח עז ניטש בין גבאי הקהילות 'פרח ישראל' ו'יציע יעקב', ומעשה שהיה כך היה, שתי הקהילות שוכנות בכבוד באחת משכונות רמת בית שמש המתפתחות בתורה ויראה, כל אחת משתי הקהילות קיבלו הקצאה רחבת ידים מהערייה עבור בניית בית כנסת ומרכז שכונתי עבור קהילתם ושתי ההקצאות שכנו במרכז השכונה בצמוד. קהילת 'פרח ישראל' השיגה תורם נכבד לבניית בנין של קבע כיאה לבית מקדש מעט, ובעבור זה רצונם לחפור קומה אחת בהקצאתם לקבלת קומה נוספת ובשביל יציבות הבנין, אלא שגבאי קהילת 'יציע יעקב' מגיעים כנגדם בטענה שלהם אין כסף עבור בניית קבע אלא רק לבניה קלה, ומבירור שעשו אצל מהנדס בכיר אמר להם שאם יחפרו בהקצאה הסמוכה לא יוכלו לבנות על הקצאתם אף לא בנייה קלה בגלל שלקרקע אין אדמה סמוכה שתחזיק אותה ויצטרכו לבנות קיר תמך או לחפור גם הם קומה אחת, אמנם גבאי 'פרח ישראל' משיבים להם שאת כל החפירות עושים הם בהקצאת עצמם ואין זה באחריותם מה שנגרם ע"י זה בהקצאה הסמוכה?

איתא בגמ' (בבא בתרא יז): לרבא אליבא דלישנא בתרא דהלכתא הכי דהבא לחפור בור סמוך לשדה חבירו דאם שדה חבירו אינה עשויה לבורות מותר לא' לחפור בור ברשותו, ואם שדה חבירו עשויה לבורות אסור לא' לחפור בור ברשותו, ואף לר' יוסף שמחייב בהרחקת נזקי שכנים רק במזיק בגירי דיליה - משום דבחפירת בור כל מרא ומרא דקא מחי מרפי ליה לארעיה דחברי וכך פסק השו"ע ח"מ ס' קנה סעיף יח). ופירש רש"י שם (בד"ה מהפיתלי) "שהיא מרעדת ונדה מחמת המכה" אמנם הרש"ש כתב וז"ל: ולי נראה דרצונו לומר משום דכל חלקי עפר סומך ודוחק חלק לחלק ונעשה כולו מקשה אבל כשעושה חלל באחת המקומות אז נדחקים חלקיו הסמוכים לו אליו וכן סומך לסמוך עד שנעשה חלולה ומנוקבת ככברה"ע כ"ל. וכ"כ גם בשו"ת אמרי יושר (ח"ב סי' נ"א), אמנם הערך שי (סי' קנ"ה סעיף י) פליג עליהו וס"ל דדוקא אם מזיק ע"י מכת החפירה חשיב גירי דיליה אבל מה שע"י שחופר ברשותו זו ונחלש העפר ברשות חבירו לא חשיב גירי דיליה.

והנה תוס' (י"ד ע"א בד"ה לא יחפור) כתב דשיעור הרחקת בור מרשות חבירו הנאמר במשנה זה דווקא בבור שממלאים בו מים אבל בבור שאין ממלאים בו מים אין צריך להרחיק את אלו השיעורים, וכתב הרמ"א (קנ"ה סעי' י) דאפ"ה אסור לסמוך לרשות חבירו באופן שמזיק (עי' ביאור הגר"א סי' ק"א).

וא"כ בנידון דידן דא"א לומר שהקצאה אינה עשויה לא לחפור בה, דבהרבה מקומות בונים בנייה קלה ולא חופרים, וא"כ הוי שדה העשויה לבניה קלה. ואם המהנדסים אומרים שהחפירות מחלישים את קרקע ההקצאה שלידה ע"י מכות החפירה בזה ודאי דהוי גירי דיליה ובחפירות כאלה הוי גירי דיליה אף בהרחקת ששה טפחים ואף אם כבר עברו וחפרו צריכים לתקן את נזקם דהוי נזק בידים.

ואם המהנדסים אומרים שאין החלשה ע"י מכות החפירה רק שע"י החפירה אין תמיכה לקרקע שלידה, לערך שי אין חיוב הרחקה ומותר לחפור ברשותם כרצונם דלא הוי גירי דיליה, ולרש"ש והאמרי יושר יש חיוב הרחקה ואסור לחפור ברשותם כרצונם דחשיב גירי דיליה.

ואם כבר חפרו ללא רשות - אם יעזור למלאות את העפר ועי"ז תחזור הקרקע לחוזקה יוצא דצריך לסלק את הנזק כיון שחפרו באיסור וכמו שכתב הרמ"א בקנ"ה סוף סעי' י' מהרשב"א. ואם מילוי העפר לא יעזור לחזק את הקרקע וצריך בבניית קיר תמך צריכים החופרים לתקן ולשלם את נזקם וכמו שכתב הרמ"א בסעי' ז' (עי' נתי' קנה ס"ק י"ז).

בבית הכנסת של ראובן המנהג הוא שבשבת לאחר קריאת התורה אומרים "מי שברך" לחולים. ראובן משתדל מאז ומתמיד להאזין בכבוד ראש לכל השמות בכדי שיוכל להעתיך בתפילה עבור כל אחד ואחד, שבוע אחד ראובן שומע את הגבאי מזכיר את שמו של אחד מגדולי ישראל. ראובן נחרד, הלא הצדיקים לוקים בעוון הדור (שבת לג:), וצריך למשמש ולפשפש במעשינו, לתקן המעוות ולשוב בתשובה שלימה, ובעיקר להתפלל ולהפציר לפני ריבון העולם שיתמלא רחמים להחלימו ולרפאותו, ומיד ביום ראשון הוא לוקח את ספר התהילים לידי וואמר כמה "קאפיטלאך" ולאחמ"כ מבקש שיהיה לזכותו של הצדיק, שמעון חבירו שומע לתומו איך שראובן מזכיר את שם הצדיק ללא שום תואר, מיד הוא מזדעק כיצד הינך מזכיר כך את שם הצדיק? אמור לפחות "הרב" או "רבי"! אמר לו ראובן בתפילה אין להזכיר שום תואר, עונה לו שמעון זה אמור רק בתפילת שמונה עשרה ולא ב"מי שברך"! לאחר שהויכוח ביניהם לא הוכרע פנו לרב כדי שיפסוק עם מי הצדק?

תשובה: כדי לברר דין זה נצרך ראשית לברר דין הזכרת שם רבו בפניו ושלא בפניו, עם תואר כבוד או ללא תארים.

הרמב"ם (הל' ת"ת פ"ה ה"ה) פסק: אסור לו לתלמיד לקרות לרבו בשמו ואפילו שלא בפניו, ולא יזכור שמו בפניו, ואפ' לקרות לאחרים ששםם כשם רבו כדרך שעושה בשם אביו, אלא ישנה שמו ואפילו לאחר מותם, והוא שיהי' השם פלאי שכל השומע ידע שהוא פלוני.

ומקורו לדבריו מביא ה"ספ"ק מהגמרא בסנהדרין (פ). היכי דמי אפיקורוס אמר רב נחמן זה הקורא לרבו בשמו, דא"ר יוחנן מפני מה נענש גיחזי מפני שקרא לרבו בשמו וכו', וברש"י בשמו, שאומר פלוני ואינו אומר מרי ורבי פלוני, ובכס"מ מביא ראי' לרש"י שיהושע אמר "אדוני משה".

ובשו"ע (י"ד סי' רמ"ב ס"ו) אסור לתלמיד לקרות לרבו בשמו לא בחייו ולא במותו, ואפילו לקרות לאחרים ששםם כשמו אסור אם הוא שם פלאי שאין הכל רגילין לקרות בו, ובהגה: אבל שם שרגילין בו מותר להזכיר שלא בפני רבו, וכל זה דווקא כשאינו מזכיר רק שמו לבד אבל מותר לומר רבי מורי פלוני.

והנה ברמב"ם שעמד לפני עיניו של ה"בית יוסף" הפיסקא "והוא שיהי' השם פלאי שכל השומע ידע שהוא פלוני" נכתב לאחר המילים "ואפילו שלא בפניו" או לאחר המילים "לקחת לרבו בשמו" ולפי זה יוצא שכל האיסור לקרוא לרבו בשמו אלא בשם פלאי אבל בשם הרגיל מותר אפ"י בפניו ואפ"י לרבו, וע"כ מקשה הכס"מ קושיא עצומה, שהרי בהלכות ממרים (פ"ו ה"ג) כתב הרמב"ם היה שם אביו או שם רבו כשם אחרים משנה את שםם, יראה לי שאין זוהר בכך אלא בשם שהוא פלא שאין הכל דשין בו אבל השמות שקוראין בהן את העם כגון אברהם יצחק ויעקב וכיוצא בכל לשון ובכל זמן קורא בהם לאחרים שלא בפניו, עכ"ל. העולה משם שבשם הרגיל מותר רק לאחרים ורק שלא בפניו, ובשם פלא גם זה אסור, והוא סתירה עצומה, והכס"מ שם נשאר בצ"ע.

אך בט"ז (שם ס"ק ד') הביא באריכות הקושיא, והביא ישובים שונים אך לאחר מו"מ מסקנתו היא שתייך הפיון בדברי הרמב"ם והנוסחה האמיתית היא כמו שהבאנו לעיל, וברוח קדשו כיון לרוב כתיב"ה שנכתב בהם כדלעיל (ישנם המעידים שהרמב"ם הוסיף בגיליון ספרו פיסקה זו שלא כתבה מתחילה ומחמת כן הועתקה בכמה מכתב"ה שלא במקומה, וכן מוכח קצת מספר החתום).

והנה הש"ך (שם ס"ק כ"ד) כתב דלומר רבי מורי פלוני מותר דווקא שלא בפניו אבל בפניו אין להזכיר שמו כלל וכן נוהגין.

אבל הברכי יוסף (אות י"ז) והגהות רעק"א (שם) והמנחת חינוך (מצוה רכ"ז ס"ק י"ב) כולם כאחד הקשו על הש"ך מראיית הכס"מ שיהושע אמר "אדוני משה כלאם" בפני משה, וא"כ מוכח מפה שמוותר לומר "רבי מורי פלוני" אפ"י בפני רבו, ובביאור הגר"א (ס"ק ל"ו) ציין לספרי (פ"ו דברים פ"סקא י"ד) עה"פ "ותענו אותי ותאמרן" ה' לכם לומר רבינו משה וכו' וגם משם מוכח דמותר לומר "רבי מורי פלוני" בפניו.

ביישוב הדעת הש"ך מצינו כמה דרכים, בשו"ת בנין ציון (סי' פ"ד) ובשו"ת מקדשי השם (ח"ב סי' ס') הביאו המדרש תנחומא (פ' תצ"ו) שמשנה נפטר בן מאה ועשרים ויהושע נפטר בן מאה ועשר, ופחתו ליהושע עשר שנים משום שאמר בפני משה רבו עשרה דברים ומה הם אדוני משה כלאם, ומוכח שנענש על כך וממילא הוי סייעתא לדעת הש"ך, (על התמיהה מה הם העשרה דברים והרי נאמר פה ר' ג' תיבות עיי"ש בבנין ציון מה שיישב על זה), אמנם אין זה מתרץ את הקושיא מהספרי.

באגרות משה (י"ד ח"א סי' קל"ג) תירץ שכיון שאמר שחייבים כלי' על שמרדו במשה, אין לך כבוד גדול מזה ואין זה פחיתות במה שמזכיר את שמו.

ובשבט הלוי (ח"ב סי' ק"ג) תירץ שלמשה ה"ז שמו ושם משה נבחר דרך כבוד של תורה ואין זה שם לחוד רק תואר כבוד, לכן מותר לאומרו בפני רבו.

בדברי הרמ"א משמע דצ"ל רבי ומורי ולא יספיק לומר רק ר', וכן משמע בשו"ת הרדב"ז (ח"ה סי' א' תי"א) אמנם ביד אברהם כתב דסגי בהזכרת "רבי" בלבד, אמנם נראה דהיום דתואר "רבי" הוא נפוץ לכל אחד לא סגי בתואר זה אפ"י למתירים וצריך להוסיף מורי ורבי.

וכתב המהרש"ל (יש"ש קידושין פ"א סי' ס"ה) שלא הותר להזכיר שם רבו בתוספת תואר אלא באופן שאם לא יזכיר לא ידעו למי כוונתו, אבל אם ידעו גם ללא שיוכיר שמו אסור אף בתוספת תואר.

העולה לדינא:

- א. אסור להזכיר שם רבו ללא תואר בין בפניו בין שלא בפניו.
- ב. לקרוא לרבו עם תואר "מורי ורבי" שלא בפניו מותר רק אם לא יבינו שכוונתו אליו ללא שיאמר זאת בפירושו.
- ג. בפניו הוא מח' הפוסקים והמנהג להחמיר.
- ד. בתפילה על רבו יבואר במאמר הבא

בענין שתיית מים לאחר קידוש

מוישה בחור חמד הכין את עצמו בלימוד והעמקה בספרי חסידות לקראת הקידוש של ליל שבת קודש. לאחר שהתכונן כדבעי הוא ניגש לחדר האוכל וקידש על כוס יין. ומתוך שהשעה התאחרה וחיכו היה יבש, מיד לאחר הקידוש הוא מזג לעצמו כוס מים קרים משיבי נפש. מאיר שמחה יידו לספסל הלימודים שהאחז במעשיו שאלו "מוישה, מה תעשה עם בורא נפשות?" ומיהר להבהיר לו את צדדי הספק ההלכתי שהתעורר: מצד אחד יין פוטר כל מיני משקים אפי' מברכה אחרונה וא"כ ברכת המזון שהיא הברכה אחרונה תפטור גם את המשקים, מאידך ברכת המזון יכולה לפטור את היין שהוא קשור לסעודה ואין קידוש אלא במקום סעודה ואין יכול לפטור את המשקים שבאו לפני הסעודה:

תשובה:

בשו"ע (סי' קע"ד ס"ב) כתב יין פוטר כל מיני משקים אפי' מברכה אחרונה, ונחלקו האחרונים האם יין של מצוה נמי פוטר שאר משקים, בביאור הלכה (שם ס"ב) משמע שגם יין של מצוה פוטר שאר משקים שמרו איה שלא בעינן מלוא לוגמיו מיין של קידוש וכן כתב בשו"ת רב פעלים, והנה הגרע"א בהגהותיו על השו"ע כתב: עיין בספר בתי כהונה דדווקא בשותה יין דרך שתיה שרצונו לשתות יין אבל בשותה מצד כוס של ברכת המצוות כגון כוס של ברכת המזון וכדומה אינו פוטר שאר משקים וכו', כיון שאין שותה היין מצד שרצונו לשתות אלא מפני המצוה אין זה בגדר שתיה שתפטור את שאר המשקים שישתה אחריו, והוסיף, אבל כוס של קידוש אינו בכלל דברים אלו כיון שקידוש צריך להיות במקום סעודה ובסעודה שותים ג"כ משקין ובודאי המשקין נטפלים לכוס הקידוש.

ולמעשה סתימת הפוסקים לא לחלק בכך וגם המשנ"ב לא הביא דברי הגרע"א וגם הבאר היטב כתב (סק"ט) בשם הגינת ורדים שכוס של ברכת המזון פוטרת המשקין שלאחריו. ולפי האמור לעיל המקדש על היין בשבת ושתה ממנו מלוא לוגמיו, ולאחר מכן בא לשתות משקאות אחרים הריהם נפטרים בברכת היין, וכל זה לגבי ברכה ראשונה של שאר המשקים, דלגבי ברכה אחרונה על היין בודאי פטור משום שהוא בא לצורך הסעודה וברכת המזון פותרו, אך כתב בביאור הלכה (סי' קע"ד ס"ו ד"ה וכו'), שטוב שיכון בברכת המזון לפטור את יין הקידוש או שישתה רק כמלוא לוגמיו שאז בודאי אינו מתחייב בברכה.

ויש לברר מה דינו של הברכה אחרונה על המשקין, שמצד אחד הרי יין פוטר כל מיני משקים אפי' מברכה אחרונה וא"כ ביין של קידוש שהברכה אחרונה של היין הוא ברכת המזון א"כ יפטור נמי את המשקין או דלמא הברכה המזון פוטר רק את הקידוש שהוא קשור לסעודה ולא את המשקים שהוא קשור רק ליין.

בשולחן ערוך הרב (סי' רע"ב ס"י"א) כתב, שאין צריך לברך ברכה אחרונה על כוס של קידוש, לפי שהקידוש הוא מצרף הסעודה והרי כוס זה טפל לסעודה ונפטר בברכת המזון שלאחר הסעודה וכאילו שתהו בתוך הסעודה, ואם שתה עוד קודם הסעודה מלבד כוס של קידוש אם הוא יין אין צריך לברך אחריו, ואם הוא שאר משקים צריך לברך אחריו.

וטעם דין זה ומקורו הוא בשו"ע (סי' קע"ד ס"ו) שכתב, אבל השותה שאר משקין לפני הסעודה בחול צריך לברך אחריהם ואפילו דעתו לשתות ג"כ בתוך הסעודה כיון שאינו פוטר בברכת המשקין שלפני הסעודה את המשקין שבתוך הסעודה שהרי שאר משקין שבתוך הסעודה א"צ ברכה כלל, היוצא מדברינו, שלפי שיטת השו"ע"ר אם שותה שאר משקין אחר קידוש בין אם דעתו לשתות בתוך הסעודה עוד משקין ובין אם אין בדעתו מחויב בברכה אחרונה על המשקין.

אבל שיטת המשנה ברורה אינו כן, דבשו"ע (סי' קע"ד ס"ו) הביא מחלוקת האם מים בתוך הסעודה טעון ברכה או לא, שיטה א' אין צריך לברך דחשיבי כבאים מחמת הסעודה לפי שאין דרך לאכול בלא שתיה, ולשיטה ב' צריך לברך, ושיטה ג' לברך על כוס וכוס דבסתמא נמלך הוא, וכתב המשנה ברורה (סי' כ"ה) ולענין מים ושאר משקין ששותה קודם המזון ואינו שותה בתוך המזון דעת הרבה אחרונים דצריך לברך עליהם ברכה אחרונה שאין ברכת המזון פותרת דמכיון ששתה אותם קודם המוציא אין שייכים לסעודה כלל. והוסיף ע"ז בביאור הלכה ד"ה ואפילו שכתב ואף שאליה רבה חולק דשאר משקין ששותה ליין לזה מפני שהם סוברים שהם ג"כ מעוררים תאות המאכל ולא ראיתי לחוש לדבריהם.

וכתב בסוף דבריו: ודע דכל זה שכתבתי למעלה דצריך לברך ברכה אחרונה על המשקין ששתה לפני המזון הוא דווקא כשאינו שותה משקין בתוך המזון אבל אם שותה גם בתוך המזון נשאר המג"א בצ"ע. ועל כן כתב שם דבאופן זה טוב שלא ישתה קודם הנטילה רק פחות מרביעית.

ובעצם נחלקו השו"ע"ר והמשנ"ב באופן ששתה משקין לאחר היין קודם הנטילה ושותה ג"כ בתוך הסעודה שלפי המשנ"ב לא יברך מספק ולפי השו"ע"ר מחויב בברכה אחרונה.

ויש לציין שהדין הוא כששותה מיץ בצמאון רגיל, אבל אם צמא הרבה כתב הביאור הלכה (סי' קע"ד ד"ה ואפילו) בשם החיי אדם דאפילו במים אם הוא צמא הרבה ואינו תאב לאכול מחמת הצמאון ושותה מיץ לפני הנטילה כדי שיתאב לאכול אחר כך גם כן אין צריך לברך ברכה אחרונה דהוא שייך לסעודה.

העולה לדינא:

א. המקדש על היין ורוצה לשתות שאר משקין לאחריו יכול לשתות לכתחילה פחות מרביעית.

ב. אם שתה יותר מרביעית, תליי אם אין בדעתו לשתות משקין בתוך הסעודה מחויב בברכה אחרונה, ואם בדעתו לשתות משקין בתוך הסעודה מוח' וספק ברכות להקל, ולכתחילה לא יכנס לספק זה.

ג. אם צמא מאוד (כגון אם יש צום בערב שבת) ואינו תאב לאכול לחם אלא א"כ שותה המשקין קודם לכן, יכול לכתחילה לשתות ולא יברך אחריו בורא נפשות.

סלט טונה שנילוש בשבת

שבת קודש אחר הצהריים אחר תפילת המנחה. לאחר שהציבור התיישב לסעודה שלישית בבית המדרש, קם לפתע שמעון האחראי על הכנת המאכלים עבור הציבור, ואמר בבהלה: "הכנתי את סלט הטונה בצורה הרגילה ושכחתי ללוש את סלט הטונה בשניו כדת וכהלכה", השאלה היא מה עושים עכשיו בדיעבד, האם מותר לאכול את סלט הטונה, או שאסור משום "מעשה שבת": תשובה: קודם כל צריך להדגיש שלכתחילה ודאי שחייבים לעשות שינוי בלישה כשמכניסים סלט טונה [שתי וערב, בידיים וכדו'], אולם בנתינת המינון לא צריכים לעשות שינוי מפני שזה לא מחלחל מעצמו לתוך הטונה ולכן אינו נחשב לנתינה האסורה.

לעניינינו בכדי למצוא אילו צדדים יש כאן להקל, יש לדמות את לישת סלט הטונה המדובר לסלט ביצים "אייער מיט צוויבל", שהרבה פוסקים דנו בעניינו מאחר שהיו שנהגו להקל בזה להכינו בשבת משך הדורות.

ומצאנו בספר תהילה לדוד (סי' שיט סק"ב - כה) שכתב שלצורך אותו סעודה זה נקרא "מעט מעט" (שזהו אחד השינויים הנזכרים בהלכה) ומותר ללא שינוי, והיתר זה שייך גם אצלנו בסלט טונה שהרי עשו אותו רק לסעודה אחת, והגם שזה לציבור בית המדרש, לכאורה זה עדיין נחשב לצורך אותו סעודה. באשל אברהם (מבוטאש) כתב שמה שאינו מתפרר כקמח אין בזה משום לישה, ובביצים יש את החלמון שאולי כן מתפרר כקמח אבל בטונה ודאי שזה לא מתפרר כקמח ולכן אפשר לצרפו להיתר.

בשמירת שבת כהלכתה (פ"ח ס"ב) הביא בשם הגרש"ז אורבאך לסמוך על שיטת המהרש"ל שכל זמן שזה לא נהיה ממש גוש אחד אין זה נחשב בלילה עבה מן התורה, ואף שהבי"ח כתב על זה "שאין להקל בזה מאומד הדעת" והמשנה ברורה (שם סק"ח) החמיר בכענין זה במלפפון וצונן ביחד עם חומץ, ששם זה ג"כ לא נהיה גוש אחד, מכל מקום בצירוף זה שהביצים מבושלים (וכן עם מוסיפים כבד שהוא ג"כ מבושל) אזי זה נחשב שהשמן והביצים זה כמו תבלין שמתקנים בו את האוכל כמו שמואב בביה"ל (סי' שכ"ט ס"ד ד"ה שמוא) לגבי קליות שזה נחשב רק כתיקון אוכל בעלמא וגם חזי לאיצטרופי, דכיון שזה מתקלקל ואין רגילים לעשותו אלא סמוך לאכילה אפשר דחשיב משום כך כ"על יד" שזה דרך אכילה ולא כלש (ע"י בביה"ל הנ"ל), ולכן פסק הגרש"ז א"ש שאין לערער על המנהג שהיה נהוג אצל הרבה מגדולי התורה והיראה.

נחזור לנידון דידן בסלט טונה, יש לדון אם יש ההיתרים האלה, כי לגבי גוש אחד יתכן שטונה יותר גוש אחד משאר הביצים, וכן צ"ע האם זה מתקלקל כשלשים אותו לפני שבת (ולגבי ביטול, טונה ג"כ נחשב מבושל). ולכן קשה לסמוך על ההיתר בביצים של הגרש"ז לגבי טונה.

בשו"ת האלף לך שלמה (סי' קל"ט) כתב בענין השאלה של ביצים שמנהג ישראל תורה, אך שזה אי אפשר להגיד בנידון זה.

יש עוד היתר והוא שיטת הגר"א שפסק כשיטת התוספות וסיעתם שפוסקים כדעת רבי מאיר שהמבטל בשוגג בשבת מותר גם לו מיד, לכן בדיעבד מותר באכילה והמשנה ברורה מביאו (סי' שיה ס"א ס"ק ז) ופסק שבמקום הצורך יש לסמוך עליו, ולכן בנידון זה שמדובר לסעודת שבת לכל ציבור ביהמ"ד לכאורה אפשר להקל, בפרט שזה דגים שכתב המשנ"ב (סי' רמ"ב) שטוב לאכול בג' הסעודות, ואפילו שיש המחמירים (ע"י במאור השבת ח"א ח"י) שגדר 'מקום הצורך' הוא דווקא דברים חשובים מאוד, ואפילו במאכל הטשולנט דעת הגרש"ז א"ה להחמיר ע"ש, אבל אצלנו ביחד עם שאר הציורפים אפשר להקל כשיטת הגר"א.

העולה לדינא:

נבארו כמה היתרים שכתבו הפוסקים לעניין סלט ביצים, ולמרות שלעניין סלט טונה אין לנו את סברת האלף לך שלמה, וכן לגבי ההיתרים של הגרש"ז א"ה חלק מהם ודאי לא נסמוך עליהם אצלנו כמסובר לעיל, עדיין יש לנו את התהילה לדוד והאשל אברהם ושיטת הגר"א.

ולכן העולה לדינא, כי ודאי לכתחילה צריך להקפיד להכינו עם שינוי, אולם בדיעבד כמו הסיפור שלנו, לענ"ד יהיה אפשר להקל.

